

Замула С. Ю.

**Білоцерківське училище професійної підготовки персоналу
Державної пенітенціарної служби України**

**ПРОФІЛАКТИКА ВПЛИВУ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ
НА НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ,
ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

У статті розглядаються теоретичні основи сутності профілактики впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах. Теоретично обґрунтовано ряд соціально-педагогічних умов та заходів, що підвищують рівень ефективності профілактичної діяльності у спеціальних виховних установах.

Ключові слова: соціально-педагогічна профілактика, кримінальна субкультура, неповнолітній засуджений.

Педагогічний процес, організований у спеціальних виховних установах Державної пенітенціарної служби України, має за мету – моральне становлення особистості неповнолітнього засудженого, а також його виправлення та ресоціалізацію. Але, як показує практика, завдання, що ставляться перед працівниками пенітенціарної системи, не завжди виконуються. Кожен п'ятий підліток, що звільнився з місць позбавлення волі знову потрапляє на лаву підсудних, скоївши при цьому більш тяжкі та небезпечні злочини.

Слід зазначити, що серед основних причин дитячої рецидивної та професійної злочинності, як в місцях позбавлення волі так і за їх межами є негативний вплив кримінальної субкультури.

Соціальна шкода впливу кримінальної субкультури обумовлена тим, що вона кримінально деформує соціалізацію особистості та стимулює злочинну поведінку. Проникаючи у середовище неповнолітніх, асоціальна культура порушує, а інколи блокує педагогічний процес, руйнує внутрішньо-колективні взаємини, виправдовує і заохочує злочинський спосіб життя. Під впливом негативно спрямованих груп та лідерів проходить формування та зміна життєвих орієнтацій, потреб, установок, принципів, ідеалів особистості, що в свою чергу пояснюється психологами як готовність сприймати явища і фактори дійсності з окремих кримінальних позицій у залежності від попереднього досвіду. Це значить, що під впливом групи може утворюватись і антисупільна установка, що формує у такому випадку готовність особистості діяти відповідно до її поглядів, звичок, інтересів проти інтересів суспільства.

За дослідженнями А. І. Гурова, систематичне ведення антисоціального способу життя викликає у особистості закономірну потребу в емоційному та комунікативному зв'язку з тим середовищем, що близьке за своїми

інтересами та внутрішніми уподобаннями. В ній особа знаходить моральну підтримку та отримує досвід [1, с. 55].

Звільняючись з місць позбавлення волі, кримінально-деформована особистість стає потенційним джерелом розповсюдження антикультурних цінностей кримінальної субкультури серед підлітково-юнацької спільноти. Маючи за плечима досвід перебування у місцях соціальної ізоляції, особа стає об'єктом поведінкового та комунікативного наслідування, часто виконує роль радника, неформального судді, лідера. Під негативним впливом лідера формується кримінальна свідомість членів групи, а сама група стає своєрідним осередком підготовки молодих злочинців, школою підвищення кримінальної "майстерності".

Цілком правомірно говорити, що норми і цінності кримінальної субкультури неповнолітніх засуджених є потужним регулятором не тільки індивідуальної кримінальної поведінки підлітків, але і специфічним фактором формування професійної злочинності в державі.

Отже, під впливом кримінальної субкультури варто розуміти комплексну дію специфічних, взаємопов'язаних факторів, що призводять до кримінальної деформації особистості внаслідок безпосереднього включення вихованця до злочинного середовища протягом певного, як правило, тривалого періоду часу.

Ігнорування та некритичне ставлення до кримінальної субкультури є найбільшою помилкою у вивченні та реалізації педагогічного процесу у спеціальних виховних установах. Тим більше, що у сучасних умовах розвитку та реформування пенітенціарної системи, кримінальна субкультура є об'єктивною реальністю, яку необхідно глибоко вивчати та активно протистояти їй.

Визначення соціально-педагогічних умов подолання антигромадських проявів у поведінці неповнолітніх засуджених вимагає теоретичного і методичного обґрунтування профілактики впливу кримінальної субкультури як складного соціального явища.

Профілактика – термін медичний (походить від грецького *prophylaktikos* – запобігання) однак вживається у багатьох галузях науки і інтерпретується як – система заходів по збереженню та зміцненню здоров'я людини, попередженню хвороб і продовженню життя людини. Оскільки соматичне, психічне і соціальне здоров'я людини нероздільне, завдяки цьому профілактика включає в себе як загальні заходи (наприклад, фізичне здоров'я, загальна гігієна), так і заходи спеціального призначення. Саме тому профілактика не має чітко визначених кордонів з галузями науки і практики, що мають відношення до здоров'я людини [2, с. 60-61].

З огляду нашого дослідження термін "профілактика" найбільш

підходить до визначення процесу протистояння негативному впливові кримінальної субкультури на виховання неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах Державної пенітенціарної служби України. Відхилення у поведінці, як наслідок впливу кримінальної субкультури, – це свого роду “захворювання” якому необхідно протистояти.

Як юридичний термін “профілактика” у широкому плані – це складна об'єктивно зумовлена система керованої діяльності, що закономірно склалася на конкретному історичному етапі суспільного життя, і яка забезпечує науково-теоретичну і практичну реалізацію заходів, спрямованих на попередження злочинів і злочинності [3, с. 43].

Стаття 1 проекту Закону України “Про профілактику злочинів” визначає профілактику як здійснення системи заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів [4].

Популярна юридична енциклопедія тлумачить профілактику правопорушень як комплексне застосування компетентними суб'єктами загальних і спеціальних заходів, спрямованих на недопущення правопорушень та їх запобігання, ліквідацію причин й умов, що їх викликають [5, с. 411].

Поряд із юридичною термінологією, щодо поняття профілактика, досить широко у науковій літературі представлена психолого-педагогічна наукова думка, де у більшій мірі дослідниками використовуються такі поняття як “педагогічна профілактика”, “соціальна профілактика”, “соціально-психологічна профілактика” .

Педагогічна профілактика, на думку В. Оржеховської, залежно від вибору об'єкта впливу, змісту профілактичної роботи, містить у собі деякі аспекти соціальної профілактики: загальносоціальної, спеціальної, індивідуальної. Вона спрямована на своєрідну “реставрацію”, удосконалення способу життя неповнолітніх з допомогою суспільства. Як і загальна профілактика, педагогічна спрямована проти тих явищ соціального життя, які детермінують порушення норм моралі і виступають як один із засобів правильної орієнтації людей, стимулу суспільно значимої поведінки [2, с. 61].

М. Шакурова визначає соціальну профілактику як діяльність, спрямовану на попередження соціальних проблем, соціальних відхилень, або утримання їх на соціально терпимому рівні шляхом ліквідації чи нейтралізації причин, які їх породжують. Профілактика спрямована на попередження можливих фізичних, психологічних, соціокультурних колізій у окремих індивідів; збереження, підтримку і захист життя і здоров'я людей; сприяння їм у досягненні поставлених цілей і розкритті їх внутрішніх потенціалів [6, с. 89].

Основним змістом соціально-психологічної профілактики є попередження порушень психічного та соціального здоров'я людини, утримання її від вчинків, які згубно впливають на психічний стан та соціальну оцінку.

Але незважаючи на різноманітність підходів до визначення профілактики, основною її характеристикою є спрямованість на попередження і мінімізацію негативних девіантних проявів.

Важливу роль з огляду нашого теоретичного дослідження мають праці педагогів, психологів, юристів, що досліджували проблему профілактики девіантної поведінки неповнолітніх.

Узагальнений аналіз наукових праць Н. Максимової, Л. Олифіренко, В. Оржеховської, О. Сапрунова, В. Татенка, М. Фіцули свідчить про те, що зміст профілактики девіантної поведінки неповнолітніх полягає в реалізації системи цілеспрямованих заходів, які забезпечують ефективну дію соціальних норм у всіх сферах життя суспільства. Разом з тим, профілактику девіантності неповнолітніх вчені розглядають як процес впливу на суспільні відносини, які виникають у зв'язку з появою конкретних форм девіацій.

Можна також погодитись з О. Сапруновим, який визначає профілактику девіацій неповнолітніх як цілеспрямований вплив на суспільні відносини з метою попередження деформацій морально-правового формування особистості неповнолітніх і усунення негативних імпульсів і спрямувань в їх поведінці. Ці впливи реалізуються через систему різнопланових заходів, спрямованих на виявлення, нейтралізацію чи мінімізацію причин і умов девіацій серед неповнолітніх і формування правомірної поведінки цієї категорії громадян [7, с. 14].

Важливо підкреслити, що в рамках профілактики девіантної поведінки неповнолітніх першочергове значення мають виховні заходи, ефективна реалізація яких в значній мірі зумовлює позитивну спрямованість розвитку особистості неповнолітнього. Наголошуючи на особливій ролі виховання в загальній системі профілактики девіантної поведінки, зауважимо, що виховання (як в широкому, так і вузькому значенні) присутнє практично в діяльності будь-якого суспільного інституту. Виховання, вирішуючи конкретні завдання з формування особистості, спрямоване на засвоєння особистістю суспільних цінностей, моральних норм і принципів. Таким чином, виховання за своєю суттю є засобом попередження девіацій у поведінці неповнолітніх, звичайно, за умови його правильного здійснення.

В системі профілактики девіантної поведінки неповнолітніх чітко простежуються не тільки окремі напрямки і заходи загального характеру (загальносоціальна профілактика), але й індивідуалізовані заходи,

адресовані конкретним особам (спеціальна профілактика). Кожен з цих видів профілактики має свою специфіку, яка виражається в способах і прийомах організації профілактичних впливів. Так, загальносоціальна профілактика розглядається як комплекс економічних, політичних, ідеологічних, культурно-виховних та інших заходів, спрямованих на ефективне функціонування і прогресивний розвиток суспільства і разом з тим на звуження сфери девіантних проявів. Вона здійснюється в масштабах суспільства в цілому, а також різних соціальних груп.

Спеціальна профілактика включає різні за характером, формою і змістом спеціальні економічні, виховні, правові, організаційні заходи, безпосередньо спрямовані на усунення чи нейтралізацію причин конкретних форм девіацій у конкретних осіб. Зазвичай, профілактичні заходи розподіляють на три типи: первинна, вторинна і третинна профілактика.

Отже, виходячи з аналізу загальнонаукових джерел з проблеми профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, доходимо висновку, що профілактика впливу кримінальної субкультури в умовах установ виконання покарань є складовою частиною процесу ресоціалізації. А ресоціалізація, як правова та соціально-педагогічна категорія у свою чергу є складовою третинної профілактики девіантної поведінки (правопорушень) серед неповнолітніх, та має на меті – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі як повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного, загальноприйнятого, соціально-нормативного життя в суспільстві. Ресоціалізація як третинний рівень профілактичної діяльності – в умовах позбавлення волі спрямована на попередження переходу відхилень поведінки неповнолітніх засуджених у більш тяжку стадію, а також подальша їх соціальну адаптацію. Саме тому профілактика кримінальної субкультури в умовах спеціальних виховних установах має включати в себе заходи правового, соціально-психологічного та педагогічного впливу.

Таким чином, під сутністю профілактики впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах ми розуміємо як – *комплекс заходів правового, соціально-психологічного та педагогічного впливу, що здійснюється спеціальними виховними установами, правоохоронними органами, державними, релігійними та громадськими організаціями, які спрямовані на попередження розвитку асоціальної спрямованості неповнолітніх засуджених у процесі їх виправлення і ресоціалізації.*

Профілактика кримінальної субкультури – це частина педагогічного процесу у діяльності виховної установи яка може розглядатись як

самостійний вид педагогічної діяльності зі своєю метою, мотивами, умовами інтерпретації методів виховання. Мета, у свою чергу, розглядається нами у чотирьох площинах – соціальній, юридичній, психологічній і педагогічній. Мета є теоретико-методологічною основою визначення критеріїв ефективності профілактичної діяльності, оскільки вона завжди пов'язана з необхідністю прогнозування очікуваних результатів. З цього погляду поняття мети профілактики кримінальної субкультури може втілюватись у взірць, який пропонується кримінально зараженому, педагогічно занедбаному вихованцю.

Ми погоджуємося з думкою В. Пірожкова [8, с. 38] про те, що профілактичну роботу, що негативного впливу кримінальної субкультури в місцях соціальної ізоляції, слід проводити планово і будувати її на базі вивчення причин відхилень у поведінці, складанні психолого-педагогічної діагностики і прогнозування з урахуванням специфіки установи, рівня розвитку груп засуджених; необхідності залучення кримінально заражених вихованців у систему діяльності, зокрема, суспільно корисної продуктивної праці, господарських робіт. Профілактика кримінальної субкультури здійснюється за участю громадських, релігійних організацій, діяльності органів самоврядування, здійсненням індивідуального підходу з метою попередження кримінальних відхилень у поведінці вихованців; забезпечення координації взаємодії виховної колонії, сім'ї та громадськості.

На загальному рівні профілактична діяльність в широкому значенні має за мету виявлення усунення і нейтралізацію причин і умов, які викликають негативні явища у середовищі неповнолітніх засуджених. Але як компонент системи виховної роботи установи колонії профілактика кримінальної субкультури повинна забезпечувати формування у вихованців особистого досвіду реалізації прав і виконання обов'язків у моральних і правових взаємостосунках; попередження ситуації їх соціальної дезадаптації.

Наші дослідження переконують, що профілактику кримінальної субкультури у спеціальних виховних установах слід пов'язати із формуванням правомірної поведінки неповнолітніх засуджених. Адже профілактика впливу кримінальної субкультури серед неповнолітніх засуджених – це організований установою комплекс систематичного і цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття, волю підлітків правопорушників з метою попередження рецидиву та антигромадських проявів у поведінці. Сутність правомірної поведінки полягає у розвитку дисциплінованості та почуття відповідальності неповнолітніх засуджених за свої дії та вчинки, що сприяє глибокому усвідомленню не лише своїх прав, а й обов'язків. Ми глибоко переконані в тому, що правомірна є інтегративним фактором у ефективній профілактиці негативних явищ у

середовищі неповнолітніх засуджених [9].

Однією із умов успішної профілактики негативних явищ у середовищі неповнолітніх засуджених є переосмислення, перебудова і інтенсифікація навчально-виховного процесу. Практика свідчить, що там, де цієї умови дотримуються, ресоціалізація відбувається інтенсивніше, у декілька разів зменшуються рецидиви злочинної поведінки, блокуються умови, які породжують злочинність.

Всебічний аналіз мети профілактики кримінальної субкультури у плані її педагогічної конкретизації показує, що профілактика соціальна за змістом. Це пояснюється тим, що психолого-педагогічна профілактика негативних явищ вимагає включення вихованців в діяльно-опосередковані міжособистісні стосунки відповідальної залежності з іншими засудженими, педагогами, батьками, з метою формування внутрішніх механізмів саморегуляції поведінки, особистого вибору поведінки у ситуації ризику на основі морально-правових норм. Особлива цінність і актуальність роботи полягає в аналізі головних компонентів змісту і структури, у виявленні основних закономірностей, їх єдності між собою на усіх рівнях організації діяльності виховних колоній.

Дослідження педагогічної діяльності з профілактики негативних явищ середовища засуджених у теорії і практиці дало можливість виділити рівні профілактичного впливу на засуджених, а саме: індивідуальний та груповий.

На індивідуальному рівні профілактична робота являє собою систему цілеспрямованих психолого-педагогічних та спеціальних заходів, сукупність форм, методів і прийомів безпосереднього або опосередкованого впливу на конкретну особистість засудженого з урахуванням його індивідуально-психологічних особливостей і ступеня педагогічної занедбаності.

Метою індивідуальної профілактики є комплекс чітких позитивних змін в особистості засудженого, його поведінки на основі розвитку і закріплення правомірної поведінки.

Індивідуальна профілактика може бути успішною лише за умови, що профілактичний вплив розповсюджується не тільки на кримінально-деформованого підлітка, але і на частину соціального оточення, яке в такому випадку виступає джерелом негативного впливу на особистість.

Єдність індивідуального та групового рівнів профілактики кримінальної субкультури дає можливість у специфічних умовах формувати моральні якості вихованців, виходячи з їх прав і обов'язків.

Підсумовуючи викладені у статті теоретичні засади, слід зазначити, що профілактика кримінальної субкультури необхідна передусім для забезпечення стійкості і стабільності навчально-виховного

процесу в установах, усунення психолого-педагогічних порушень соціальної адаптації неповнолітніх засуджених, а також для гуманізації життєдіяльності сучасної виховної колонії.

Використана література:

1. Гуров А. И. Профессиональная преступность. Прошлое и современность / Александр Иванович Гуров. – М. : Юридическая литература, 1990. – 301 с.
2. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навч. метод. посіб. / Валентина Михайлівна Оржеховська. – К. : “ВіАНТ”, 1996. – 352 с.
3. Хохряков Г. Ф. Преступления осужденных: причины и предупреждение / Г. Ф. Хохряков, Г. С. Саркисов. – Ереван, 1988. – 129 с.
4. Проект Закону України “Про профілактику злочинів” від 12 травня 1998 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&user=1281950368333065>
5. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) [та ін.]. – К. : хрінком Інтер, 2002. – 528 с.
6. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога / М. В. Шакурова. – М. : “Академия”, 2002. – 277 с.
7. Сапрунов А. Г. Теория и методология исследования проблемы профилактики социальных отклонений несовершеннолетних / А. Г. Сапрунов. – М. : “Юридическая л-ра”, 2001. – 232 с.
8. Пирожков В. Ф. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура) / Виктор Федорович Пирожков. – Тверь : ИПП “Приз”, 1994. – 328 с.
9. Замула С. Ю. Профілактика кримінальної субкультури у середовищі неповнолітніх засуджених // Актуальні проблеми юридичної психології: Тези доповідей всеукраїнської наук. – практ. конф. (Київ, 29-30 вересня 2006 р.) / ред. кол. : Є. М. Мойсєєв, В. М. Дзюба, О. М. Джужа [та ін.]. – К. : Київський Нац. ун-т. внутр. справ, 2006. – С. 335-339.

ЗАМУЛА С. Ю. Профілактика впливння кримінальної субкультури на несовершеннолетних осужденных как социально-педагогическая проблема.

В статье рассматриваются теоретические основы сущности профилактики влияния криминальной субкультуры на несовершеннолетних осужденных в специальных воспитательных учреждениях. Теоретически обоснованно ряд социально-педагогических условий и мероприятий, которые повышают уровень эффективности профилактической деятельности в специальных воспитательных учреждениях.

Ключевые слова: *социально-педагогическая профилактика, криминальная субкультура, несовершеннолетний осужденный.*

ZAMULA S. Prophylaxis of influence of criminal subculture on young prisoners as socially-pedagogical problem.

In the article examined theoretical bases of essence of prophylaxis of influence of criminal subculture on young prisoner in the special educate establishments. In theory grounded row of social-pedagogical terms and measures which promote the level of efficiency of prophylactic activity in the special educate establishments.

Keywords: *social-pedagogical prophylaxis, criminal subculture, young prisoner.*